

DEDE KORKUT

Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi
The Journal of International Turkish Language & Literature Research
Cilt/ Volume 7, Sayı/ Issue 17 (Nisan/ April 2019), s. 11-23.
DOI: <http://dx.doi.org/10.25068/dedekorkut274>
ISSN: 2147-5490, Mainz-Almanya

Özgün Makale/ Original Article

|| Geliş Tarihi: 25.03.2019
|| Kabul Tarihi: 13.04.2019

Ahmed Fakih'e Atfedilen İki Eser Üzerinde "Aitlik Tespitine Yönelik" Biçimbilgisel Bir Karşılaştırma*

A Morphological Comparison For Detection Of Belonging On Two Works Attributed Ahmed Fakih

Erdoğan BOZ**

Öz

Oğuz Türkçesinin 13. yüzyılda Anadolu sahasında eser vermiş önemli şahsiyetlerinden biri Ahmed Fakih'tir. Şairin bilinen iki eseri vardır ve bu iki eserin bilimsel yayınları yıllar önce (*Çarh-nâme* 1956, *Kitâbu Evsâfi Mesâcidi's-Şerife* 1974) yapılmıştır. Şair ve eserleri hakkında verdiğimiz bilgiler, genel olarak alan literatüründe kabul görmüş olmakla birlikte aynı adı taşıyan birden çok şair olduğu ve adı geçen eserlerin de ayrı ayrı şairlere ait olabileceği tartışılmıştır (bk. Osman Fikri Sertkaya "Ahmed Fakih Anadolu'da Türkçe Eserler Veren Mutasavvıf Şair"). Bizim çalışmamızın amacı elimizdeki çevriyazısı yapılmış metinlerden hareketle "Aitlik Tespitine Yönelik" biçimbilgisel bir karşılaştırma yaparak tartışmalara bir açıklık getirmektir. Elbette eser karşılaştırmaları *biçimbilgisi* dışında *sesbilgisi*, *sözvarlığı*, *sözdizimi* ve *üslup* açısından da yapılabilir. Bizim biçimbilgisini tercih etmemizin nedeni biçimbilgisinin daha somut veriler sunuyor olmasıdır. Ele alınacak her iki eserin manzum olması ayrıca içeriklerinin nispeten benzeresi karşılaştırma için olumlu yöner olarak görülebilecekken eserlerin beyit sayıları arasındaki önemli fark elde edilecek kimi sonuçları tartışılabilir. Eserlerin taranmasında çoklu biçimbirimlere sahip eylem ulamları tercih edilecektir. Bunlar eylemsiler (ad-eylem, ortaç ve ulaçlar), yüklem ulamları (zaman, kiplik ve kişi) olarak belirlenmiştir. Yöntem olarak her bir eser yukarıda belirlenmiş olan ulamlar dikkate alınarak taranacak ve elde edilen veriler tek bir tabloda birleştirilerek görsel bir karşılaştırmaya imkân sağlanacaktır. Bundan sonra tablolardaki verilerden hareketle değerlendirme yapılarak bir sonuca varılacaktır.

Anahtar Kelimeler: *Eski Anadolu Türkçesi, Ahmed Fakih, Çarh-name, Kitâbu Evsâfi Mesâcidi's-Şerife.*

* Bu yazı, 4-6 Ekim 2018 tarihleri arasında Kırşehir'de düzenlenen "Yunus Emre ve Anadolu'da Türk Yazı Dilinin Gelişimi" başlıklı uluslararası sempozyumda sunulan sözlü bildirinin yeniden gözden geçirilmiş hâlidir.

** Prof. Dr., Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Eskişehir-Türkiye. Elmek: dr.erdoganboz@gmail.com, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2883-4221>

Abstract

Ahmed Fakih is one of important people produced literary work on Anadolu area in 13. Century. There are two works known belonging the poet and scientific publications of these works (*Çarh-nâme* 1956, *Kitâbu Evsâfi Mesâcidi's-Şerife* 1974) were done years ago. The information we have given about the poet and his works was accepted on the literature of this field but it was argued that there were more than one poets with the same name and these works might be belong to different poets (see Osman Fikri Sertkaya "Ahmed Fakih Anadolu'da Türkçe Eserler Veren Mutasavvıf Şair"). The aim of our paper is to make clear the discussions by doing a morphological comparison for detection of belonging based on transcribed texts. Surely comparison of works can be done in terms of fonology, vocabulary, syntax and literary style apart form morphology. The reason of our morphological preference is that morphology presents more perceptible evidences. It may regard positive side of comparison that both of works will be discussed are poetical but the important difference between couplet numbers of the works can do problematic some results will be obtained. Verb categories having multiple morphemes will be prefer on scanning of the works. These categories were determined as verbals (verbal nouns, verbal adjectives, gerundiums) and predicate categories (tense, modality, person). Within the method of this paper, every work will be scanned considering the categories determined above and a visual comparison will be made possible by combining all data obtained in one table. Next, a conclusion will be acquired by evaluating in terms of the data on the table.

Keywords: Old Anatolian Turkish, Ahmed Fakih, *Çarh-name*, *Kitâbu Evsâfi Mesâcidi's-Şerife*.

Giriş

Alan literatüründe Ahmed Fakih'e ait olduğu kabul edilen *Çarh-nâme* (ÇN) ve *Kitâbu Evsâfi Mesâcidi's-Şerife* (KEMŞ) adlı eserler üzerine kitap boyutundaki müstakil bilimsel çalışmalar yıllar önce yapılmıştı:

Mansuroğlu, ÇN'yi 1956 yılında yayımlamıştır. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi tarafından yapılan yayında; şair ve eseri hakkında çok kısa bir bilgiden sonra toplam 83 beyitlik çevriyazılı metin verilmiştir. Eserin asıl bölümünü; dil hususiyetleri (yazılış hususiyetleri, ses bilgisi hususiyetleri, söz yapılışı "yapım ekleri", söz bölümleri "sözcük türleri, çekim ekleri), sözlük ve gramer dizini oluşturmaktadır.¹ Mansuroğlu'dan yıllar sonra Fahir İz ve Günay Kut, metnin çevriyazı ve tercümesini yayımlamışlardır.²

Mazioğlu, KEMŞ'yi 1974 yılında yayımlamıştır. Türk Dil Kurumu tarafından yapılan yayında, on sayfalık giriş kısmında şair ve eser hakkında genel bilgiler verildikten sonra eserin imlâ özellikleri üzerine çok kısa bir değerlendirme yapılmıştır. Toplam 390 beyitlik metnin çevriyazısını takiben metnin dizini yapılmış ve en sona orijinal metnin fotokopisi eklenmiştir.³

Eserlerin aynı şaire mi yoksa benzer adlı (mahlaslı) başka kişilere mi ait olduğu tartışması uzunca bir süre yapılmış ve bir neticeye bağlanamamıştır. Mansuroğlu (1956), ÇN'nin girişinde Köprülü'den iktibasla Ahmed Fakih hakkında bilgi verir ve şairin tek eserinin *çarh-nâme-i ahmed fakih der bi-vefâ-i rüzgâr* başlıklı ÇN olduğunu söyler. Dolayısıyla KEMŞ'den hiç bahsetmez. Mazioğlu (1974) ise, Mansuroğlu gibi Ahmed

¹ Ahmed Fakih, *Çarh-nâme* (Yayımlayan Mecdut Mansuroğlu) İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları:684, İstanbul, 1956.

² İz, Fahir; Kut, Günay, "Divan Nazmı ve Nesri" Başlangıçtan Günümüze Kadar Büyük Türk Klasikleri, 1. C. S.264-268, Ötüken-Söğüt, İstanbul, 1985.

³ Ahmed Fakih, *Kitâbu Evsâfi Mesâcidi's-Şerife*, (Yayımlayan Hasibe Mazioğlu) Türk Dil Kurumu yayınları, Ankara, 1974.

Fakih'i 13. yüzyılda yaşamış ve Anadolu'nun en eski şairlerinden biri olarak kabul eder ancak Mansuroğlu'nun aksine hem ÇN hem de TEMŞ'nin bu şairin eseri olduğunu söyler.

Tezcan da bu tartışmalara dâhil olur ve "Anadolu Türk Yazınının Başlangıç Döneminde Bir Yazar ve ÇN'nin Tarihlendirilmesi Üzerine" başlıklı geniş bir makale yazar. Tezcan (1994) ÇN'nin tarihlendirilmesini dilbilgisel olarak değil tarihsel olarak yaptığı yazısında; 1346-1353 arasında yayılan "Kara Veba"'nın ÇN'de bahsi geçmesinden yola çıkarak eserin 14. yüzyılın ikinci yarısında yazıldığını söyler. Yazara göre hem ÇN hem de KEMŞ'nin şairi aynı kişidir.

Sertkaya (1996) çeşitli zaman ve mekânlarda yaşamış adı Ahmed Fakih olarak geçen en az beş kişi olduğunu söyleyerek bu şahıslar hakkında ayrıntılı bilgi verir. Bundan sonra eserler üzerine de değerlendirme yapan Sertkaya, sonuç olarak her iki eserin de dil bakımından 14. yüzyılın ikinci yarısı ve 15. yüzyılın ilk yarısına ait olduklarına dikkat çekerek bunların bilinen Ahmed Fakihlere aidiyetini şüpheli bulur. Ayrıca ÇN ve KEMŞ'nin aynı kişiye ait olup olmadıkları konusuna girmez.

Sertkaya'nın bu görüşlerine karşılık olarak Mazıoğlu, kendisiyle yapılan bir röportajda bu konuya değinir ve her iki eserin de Ahmed Fakih'e ait olduğunu söyler:

"-Bu duruma göre bir yazar hem din hem de tasavvuf konusunda eser verebilir mi?"

Bir yazarın hem din hem tasavvuf konusunda eserler ve şiirler yazdığının örnekleri çoktur. Vezinleri aynı, dilleri birbirinden farksız, konuları tasavvuf ve din olan Çarh-nâme ile Kitâbu Evsâfı Mesâcidi'ş-Şerife'nin ikisi de Ahmed Fakih'in eseridir. Fuat Köprülü'nün Çarh-nâme yazarı Ahmed Fakih'in 13. yüzyıl şairi olduğunu herhangi bir araştırma gereğini duymadan ben de kabul etmişim. Osman Fikri Sertkaya'nın Ahmed Fakih'in dil özelliği dolayısıyla 14. yüzyılın ikinci yarısı ya da 15. yüzyılın ilk yarısında yaşamış olabileceğini ve Çarh-nâme sahibi olan Ahmed Fakih'ten başka bir Ahmed Fakih olduğunu ileri sürmesi yetersiz bir dayanaktır. Bir eserin yalnız dili, yazıldığı zamanı göstermeye yetmez. 13. yüzyılda Dehânî'nin, 14. yüzyılın başında Yunus Emre'nin (öl. 1320) dillerinin özelliğinden ve güzelliğinden dolayı 15. yüzyıl başında yaşadıklarını söyleyebilir miyiz? Ben Çarh-nâme ile Mesâcidi'ş-Şerife yazarı Ahmed Fakih'in en geç 14. yüzyılın ilk yarısında yaşamış olacağını söyleyebilirim."⁴

Ak "Çarh-Nâme'de Yer Alan Âyet ve Hadisler" adlı makalesinde (2008), ÇN'nin hangi Ahmed Fakih'e ait olduğuna dair şu tereddüdünü aktarır.

"Bayram, Karaman'da 1345 tarihinde vefat eden bir Ahmed-i Fakih daha bulunduğunu söyler. Vefat eden bu şairin yaşadığı dönemi, eserin dil ve anlatım özelliklerini göz önünde bulundurunca Çarh-nâme isimli kasıdeyi Karamanlı Fakih Ahmed'e nispet etmenin daha doğru olacağını söylemiştir. Çarh-nâme'nin aidiyeti üzerindeki şüpheleri artıran diğer bir bilgi ise, kasidede vebâ salgınından bahsedilmiş olmasıdır. Nitekim Semih Tezcan XIV. asrın ortalarında çıkan veba salgınına kasidede değinildiğinden yola çıkarak kasidenin bu tarihten evvel yazılamayacağını en erken 1350 tarihinden sonra yazılabileceğini dile getirmiştir. Eğer bu tespit doğru kabul edilirse, bu durum bize kasidenin XIII. yüzyılda yaşayan Ahmed-i Fakih'e ait olmadığını göstermektedir. Bu bilgilerden yola çıkarak kasidenin kabul edile geldiği üzere Anadolu

⁴Mesut Çetintaş'ın Hasibe Mazıoğlu ile yaptığı söyleşi
<http://www.biyografi.net/kisiyazdir.asp?kisiid=4265> (23.09.2018)

Türkçesinin Acem tesiri altında gelişen, ulaşabilinen en eski sūfiyâne metin olarak zikredilmesi ve hangi Ahmed-i Fakih'e ait olduğu, ya da zikredilen Ahmed-i Fakih'lerden birisine ait olup olmadığı hakkında kesin bir hüküm vermek mümkün gözükmemektedir."

Son yayın olarak Türk Edebiyat İsimler Sözlüğü'ne *Ahmed Fakih* maddesini yazan Eren (2015), mevcut bilgileri toplar ancak şair ve eserler hakkında yeni bir şey söylemez.⁵

Bütün bu bilgiler ışığında ÇN ve KEMŞ'nin Ahmed Fakih'e ait olup olmadığı bilinmediği gibi şairin de hangi Ahmed Fakih olduğu açık değildir.

1. "Aitlik Tespitine Yönelik" Biçimbilgisel Bir Karşılaştırma

ÇN ve KEMŞ'nin Ahmed Fakih'e ait olup olmadığının (bu Ahmed Fakih her kim olursa olsun) tespiti, yukarıda anlattığımız iyice karmaşık hâle gelmiş sorununun bir parça çözümüne yardımcı olabilir. Bunun için bu yazıda iki eserin karşılaştırılması yoluna gidilecektir.

Eser karşılaştırmaları *biçimbilgisi*, *sesbilgisi*, *sözvarlığı*, *sözdizimi* ve *üslup* açısından yapılabilir.⁶ Biz bir yazının dar sınırları içinde yalnızca biçimbilgisel bir karşılaştırma yolunu tercih edeceğiz. Biçimbilgisel karşılaştırma tek başına bir sonuç vermese de önemli ipuçları sağlayabilir. Biçimbilgisini tercih nedenimiz ise biçimbilgisinin daha somut veriler sunuyor olmasıdır. Ele alınacak her iki eserin manzum olması ayrıca içeriklerinin nispeten benzemesi karşılaştırma için olumlu yönler olarak görülebilecekken eserlerin beyit sayıları arasındaki önemli fark elde edilecek kimi sonuçları tartışmalı kılabilir.

Eserlerin taranmasında çoklu biçimbirimlere sahip eylem ulamları tercih edilecektir. Bunlar eylemsiler (ad-eylem, ortaç ve ulaçlar), yüklem ulamları (zaman, kiplik ve kişi) olarak belirlenmiştir. Yöntem olarak her bir eser yukarıda belirlenmiş olan ulamlar dikkate alarak taranacak ve elde edilen veriler tek bir tabloda birleştirilerek görsel bir karşılaştırmaya imkân sağlanacaktır.

Bundan sonra tablolardaki verilerden hareketle biçimbirimlerin varlık/yokluk testleri yapılacak ve Eski Anadolu Türkçesi (EAT) ile Osmanlı Türkçesi'nin (Osm. T.) karakteristik özellikleri bakımından kısa bir değerlendirme yapılacaktır.

i. Eylemsiler

Aşağıdaki tabloda eylemsiler (ad-eylemler, ortaçlar ve ulaçlar) karşılaştırmalı olarak verilmiştir.*

Tablo 1: Eylemsiler

EYLEMSİLER				
		ÇN	KEMŞ	
AD- EYLEMLER	-{mAK}	göçmeğe (11b)	-{mAK}	dürüşmek (10b)
		geçmek (60a)		olmağičün (80a)

⁵ <http://www.turkedebiyat isimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=7075> (23.09.2018)

⁶ Geniş bilgi için bk. Sarı, Mustafa *Türkçede Art Zamanlı Değişmeler (Yüz Hadis Yüz Hikaye Örneği)*, PegemA Yayıncılık, Ankara, 2007.

* Karşılaştırmada en çok beş örnek verilmiştir.

		kaçmağa (69b)		girmeğe (126a) itmegün (164b) gitmeği (193b)
	---	---	-{(y)Iş}	toğışınadır (96b) doğışında (116a) gidişde (308a) dönişde (308b)
	---	---	-{mAKIİK}	itmekligün (162a)
ORTAÇLAR	-{AcAK}	varaçak (38b) gelecek (58a)	-{AcAK}	idecek (82a) doyacak (223b) görecek (289a)
	-{dUK}	ëtdüğünden (34a) korkduğumuzdan (41a) sevdüğü (59b)	-{dUK}	yatduğı (56b) didüğüm (59b) neydüğün (77b) didüğüm (119b) acığduğlarını (127a)
	-{mIş}	yaradılmış (32a) yaradılmış (61a)	-{mIş}	yapılmış (280a)
	-{An}	olanlar (16a)	-{An}	işidenler (46b) gidenleri (47b) yanan (57a) yiten (79b) işidenün (92b)
	-{IsAr }	kalısar (81b)	---	---
	---	---	-{AsI}	göresi (386b) varası (387a) durası (387b)
ULAÇLAR	-{mAdIn}	göçürmedin (27b) erişmedin (51b) erişmedin (52b)	-{mAdIn}	---
	-{IcAĞAz}	ğopıcağaz (31a)	-{IcAĞAz}	varıcağaz (128b)

				varıcağaz (276b) varıcağaz (280b) göriçegez (349b)
	-{IcAK}	kalımayıcağ (81a)	-{IcAK}	göriçek (30b) varıcağ (63b) göriçek (76a) geliceğ (125a) kalıcağ (160b)
	-{U}	yeyü (18b)	-{U}	diyü (14a) isteyü (336a)
	-{Up}	girüp (19a) getürüp (36a) içüp (68b)	-{Up}	olup (6b) varup (11b) kalıdurup (12b) çağırıp (13b)
	---	---	-{ken}	dururken (9a)
	---	---	-{UbAn(I)}	bulışuban (15a) kıluban (16a) varuban (18b) geçüben (21a) sevinüben (29a) ırubanı (65a)
	---	---	-{IncAK}	göriñcek (68b) bağıncağ (101b) göriñcek (103b) bağıncağ(202b)
	---	---	-{IncAGaz}	gelinceğez (154a) göriñceğez (205b)
	---	---	-{IncA }	göriñce (179b) göriñce (193a) varınca (194a) girince (243a) göriñce (243b)
	---	---	-{mAyIncA}	vurımayınca (310a)

				görmeyince (310b)
	---	---	-{dUKÇA}	okundukça (329a)

Yukarıdaki tabloya bakıldığında ad-eylem taramasında -mAK, -(I)ş ve -mAKIİK biçimbirimleri tespit edilmiştir. -mAK biçimbirimi hem ÇN hem de KEMŞ’de, -(I)ş ve -mAKIİK biçimbirimleri yalnızca KEMŞ’de kullanılmıştır. Burada KEMŞ’deki çeşitlilik ve -(I)ş biçimbiriminin kullanımı anlamlıdır. -mAK, -(I)ş ve -mAKIİK biçimbirimleri EAT için karakteristiktir, -mAKIİK biçimbiriminin Osm. T.’de kullanımı giderek düşmüştür.

Ortaç taramasında -AcAK, -dUK, -mİş, -An, -IsAr, -AsI biçimbirimleri tespit edilmiştir. -AcAK, -dUK, -mİş, -An biçimbirimleri hem ÇN’de hem de KEMŞ’de; -IsAr ÇN’de ve -AsI ise KEMŞ’de kullanılmıştır. Burada KEMŞ’deki -AsI biçimbiriminin kullanımı anlamlıdır. -AcAK, -dUK, -mİş, -An, -IsAr, -AsI biçimbirimleri EAT için karakteristiktir, -IsAr biçimbiriminin Osm. T.’de kullanımı giderek düşmüştür.

Ulaç taramasında -mAdIn, -IcAGAz, IcAK, -U, -Up, -ken, -UbAn(I), -IncAK, -IncAGAz, -IncA, -mAyIncA, -dUKÇA biçimbirimleri tespit edilmiştir. -IcAGAz, IcAK, -U, -Up biçimbirimleri hem ÇN’de hem de KEMŞ’de, -mAdIn ÇN’de ve -ken, -UbAn(I), -IncAK, -IncAGAz, -IncA, -mAyIncA, -dUKÇA KEMŞ’de kullanılmıştır. Burada KEMŞ’deki çeşitlilik yanında olumsuzluk ulacı olarak ÇN’de -mAdIn ve KEMŞ’te -mAyIncA kullanılması anlamlıdır. -U, -Up, -ken, -IncA, -mAyIncA, -dUKÇA biçimbirimleri EAT’de kullanılmışken -mAdIn, -IcAGAz, IcAK, UbAn(I), -IncAK ve -IncAGAz biçimbirimlerinin Osm. T.’de kullanımı giderek düşmüştür.

ii. Yüklem ulamları

Aşağıdaki tabloda eylem işletimi (zaman biçimbirimleri) her iki eserde karşılaştırmalı olarak verilmiştir.

EYLEM İŞLETİMİ (ZAMAN)				
		ÇN	KEMŞ	
GENİŞ ZAMAN	-{U/Ar}	bilür mi (5a) k. eyler (9b) a. dër- ø (10a) yapışursın (17a) kõparur- ø (17b)	-{U/Ar}	dilerem (2a) ş. iderem (5b) virür (9b) danışurlar (15a) görürsün (47b)
	-{A}	g. yatasın (13a) yatasın (19a) yürüyesin (20b) içesin (53a) n. bilem (54b)	-{A}	n. ola- ø (66b) g. kalmaya-ø(109b) i. olmaya- ø (145b) sevine- ø (167b) göresin (231b)
	-{mAz}	yetmez mi (16a) dermezsın (16b)	-{mAz}	ağlamaz- ø (30b) v. itmez- ø (35a)

		döymez- ø (22a) ölmez- ø (22b) durmaz-ø (35a)		saymaz- ø (42b) s. gelmez- ø (49b)
	---	---	-ImAz	eglenimez (310a) dinlenimez (310b)
GÖRÜLEN GEÇMİŞ ZAMAN	-{dI⁴}	geldün (5a) yaratdı (5b) i. bulmadılar (63b) f. idi- ø (77a) s. oldı- ø (80b)	-{dI⁴}	gönüldüm (5a) durdı- ø (13a) düşdük (21a) didüm (29a) bildün (118a)
ÖĞRENİLEN GEÇMİŞ ZAMAN	-{mIşdUr}	kılmışdur (1b) k. batmış-Ø (33b) kırılmışdur (50b) demişdür (65a)	-{mIşdUr}	söylemişdür (12b) yapılmışdur (61b) asılmışdur (191b)
	---	---	-{mIş}	n.dutmuşam (1b) doğunmuş (34a) düzmiş- ø (44b) düşmişem (51a) kucuşmuşlar (56a)
	-{UpdUr}	vérüpdür (6a) kılupdur (6b) g. dutupdur (11b)	-{UpdUr}	aşupdur (6a) taşupdur (6b) tolupdur (32b) n. olupdur (41b) gidipdür (46b)
GELECEK ZAMAN	-{IsAr}	durısar (28a) öliserdür (32a) s. eyleyiserler (34a) yatisaruz (67a) geçiser- Ø (67b)	-{IsAr}	ş olısar- ø (33a) tutısar- ø (33b) dökiserdür (143b)
	-{A}	g. ola- Ø (30a) kopa- Ø (30a) b. ola- Ø (30b) dağıla- Ø (31b)	-{A}	ölevüz (175a) olavuz (175b)
	-{IcAK}	kalmayıcak (81a)	---	---
	---	---	-{AcAK}	e. çıkacağdur (326a)

ŞİMDİKİ ZAMAN	-{A yorı-r-}	döge yorır (12b)	---	---
---------------	--------------	------------------	-----	-----

Tablo 2. Eylem İşletimi (Zaman)

Yukarıdaki tabloya bakıldığında geniş zaman taramasında -U/Ar, -A, -mAz, -ImAz biçimbirimleri tespit edilmiştir. Bu biçimbirimlerden -U/Ar, -A, -mAz hem ÇN'de hem de KEMŞ'de, -ImAz biçimbirimi ise yalnızca KEMŞ'de kullanılmıştır. -U/Ar, -A, -mAz biçimbirimleri hem EAT hem de Osm. T. için karakteristiktir. Olumsuz yeterlik işaretleyicisi olan -ImAz biçimbirimindeki daralma bir ağız özelliği olarak kabul edilebilir.

Görülen geçmiş zaman taramasında -dI biçimbirimi tespit edilmiştir. Bu biçimbirim hem ÇN'de hem KEMŞ'de kullanılmıştır. Bu biçimbirim hem EAT hem de Osm. T. için karakteristiktir.

Öğrenilen geçmiş zaman taramasında -mİşdUr, -mİş, -UpdUr biçimbirimleri tespit edilmiştir. Bu biçimbirimlerden -mİşdUr, -UpdUr hem ÇN'de hem de KEMŞ'de, -mİş biçimbirimi ise yalnızca KEMŞ'de kullanılmıştır. Burada -mİş biçimbiriminin ÇN'de kullanılmaması anlamlıdır.

Gelecek zaman taramasında -IsAr, -A, -IcAK, -AcAK biçimbirimleri tespit edilmiştir. Bu biçimbirimlerden -IsAr, -A hem ÇN'de hem de KEMŞ'de, -IcAK ÇN'de -AcAK ise KEMŞ'de kullanılmıştır. -IsAr ve -A EAT için karakteristik iken Osm. T'de -IsAr giderek kaybolmuştur. -A biçimbirimi Osm. T'de kullanım sıklığı düşerek kullanılmış bunun yanında -AcAK biçimbirimi ise Osm. T'de artan sıklıkla kullanılmıştır.

Şimdiki zaman taramasında -A yorı-r- biçimbirimi tespit edilmiştir. Bu biçimbirim yalnızca ÇN'de kullanılmıştır ve anlamlıdır. -A yorı-r- biçimbirimi EAT için karakteristik iken Osm. T'de bu biçimbirim ekleşerek zamanla TT.'deki biçimi ortaya çıkmıştır.

Tablo 3: Eylem İşletimi (Kiplik)

		EYLEM İŞLETİMİ (KİPLİK)		
		ÇN	KEMŞ	
ŞART KİPLİĞİ	-{sA}	işitdün ise (4a) n. tutar iseñ (7a) var ise (7b) ister iseñ (15a) erişse- Ø (64a)	-{sA}	ölürisem (5a) eylerise- ø (31b) yitse- ø (58b) iletsem (58b) ehlindeniseñ (82b)
	-{A}	m. ola- Ø (46b)	---	---
İSTEK KİPLİĞİ	-{A}	-{A}	-{A}	varam (1b) s. ola Ø (2a) sürem (3a) yürüyem (3b)

				diyeyin (86a) diyeyim (146b) diyelüm (38a) varasız (66b) kalmayasın (83b) olmayavuz (337b)
GEREKLİ LİK KİPLİĞİ	---	---	-{sA gerekdür}	dise gerekdür (11b)
	---	---	-{A gerekdür}	f. ola gerekdür (79b)
EMİR- İSTEK KİPLİĞİ	-{Ø}	kulaş tut- ø (4a) giderme- ø-gil (4b) diñle- ø (7a) gel- ø (7b) t. eyle- ø (9a) bil- ø (9b) k. ağla- ø-ğıl (58b) şabr idegör- ø (59a)	-{Ø}	s. ola- ø ((2a) göç- ø (10a) iriş- ø (10a) işit- ø-gil (25a) git- ø-gil (25b)
	-{A}	y. kıla- Ø (55b)	-{A}	göresin (128b)
	---	---	-{sUn}	ş. olsun (1a) söylesün (354a) ş. eylesün (354a)
	---	---	-{Uñ}	bilün (112b) gelün (361a)

Yukarıdaki tabloya bakıldığında şart kipi taramasında -sA ve -A biçimbirimleri tespit edilmiştir. Bu biçimbirimlerden -sA hem ÇN'de hem de KEMŞ'de, -A biçimbirimi ise yalnızca ÇN'de kullanılmıştır. Her iki biçimbirim hem EAT hem de Osm. T. için karakteristiktir.

İstek kipi taramasında -A biçimbirimi tespit edilmiştir. Bu biçimbirim hem ÇN'de hem KEMŞ'de kullanılmıştır. Bu biçimbirim hem EAT hem de Osm. T. için karakteristiktir.

Gereklilik kipi taramasında -sA gerek ve -A gerek biçimbirimleri tespit edilmiştir. Bu biçimbirimler yalnızca KEMŞ'de kullanılmıştır. Bu biçimbirimler EAT için karakteristiktir, ÇN'de kullanılmaması anlamlıdır.

Emir-İstek kipi taramasında - Ø, -A, -sUn, -Uñ biçimbirimleri tespit edilmiştir. Bu biçimbirimlerden - Ø, -A hem ÇN'de hem de KEMŞ'de, -sUn, -Uñ biçimbirimleri ise yalnızca KEMŞ'de kullanılmıştır. Biçimbirimlerin tamamı hem EAT hem de Osm. T. için karakteristiktir. Bunlardan başka +ğıl biçimbiriminin her iki eserde yaygın kullanımı da

dikkat çekicidir. Emir-istek kipinde -ğıl biçim birimi EAT için karakteristik iken bu kullanım Osm. T’de giderek kaybolmuştur.

Tablo 4: Eylem İşletimi Kişi Ekleri

EYLEM İŞLETİMİ KİŞİ EKLERİ					
ÇN			KEMŞ		
1.TK.	+{In}	vereyin (8a)	1.TK.	+{In}	diyeyin (86a) ş. ideyin (86b) diyeyin (162b) yalvarayın (195b) turayın (195a)
	---	---		+{(I)m}	varam (1b) t. getiribilem (2b) görem (186b) ideyim (225b) eydeyim (273b) varayım (390a)
	---	---		+{Am}	n. dutmuşam (1b) ş. iderem (5b) düzmişem (51a) m. olmuşam (169a)
2.TK.	+{sen}	içesin (53a) ölürsin (82a) olmayasın (83b)	2.TK.	+{sIn}	yürürsün (47a) bilürsün (48a) z. çekersün (81a) f. kılmayasın (83b) sanursün (85b)
1.ÇK.	+{Uz}	yatisaruz (67a) ö.uğraruz (70a)	1.ÇK.	+{Uz}	---
	-{AlUm}	nêdelüm (71a)		-{AlUm}	diyelüm (38a) y. idelüm (182a) ş. idelüm (182b) gidelüm (183a) y. sürelüm (235a)
	---	---		+{vUz}	ölevüz (175a) olavuz (175b) olmayavuz (178b)

					m. olmayavuz (337b)
2.ÇK.	---	---	2.ÇK.	+{sIz}	varasız (184a)

Yukarıdaki tabloya bakıldığında 1.TK. taramasında +In, +(I)m, +Am biçimbirimleri tespit edilmiştir. Bu biçimbirimlerden +In hem ÇN'de hem de KEMŞ'de, +(I)m, +Am biçimbirimleri ise yalnızca KEMŞ'de kullanılmıştır. +In, +Am biçimbirimleri EAT için karakteristiktir. Osm. T.'de +In biçimbiriminin kullanımı giderek kaybolmuş, +Am biçimbirimi yanında +(I)m biçimbiriminin kullanımı giderek yaygınlaşmıştır. Burada KEMŞ'deki çeşitlilik anlamlıdır.

2.TK. taramasında +sIn biçimbirimi tespit edilmiştir. Bu biçimbirim hem ÇN'de hem KEMŞ'de kullanılmıştır. Bu biçimbirim hem EAT hem de Osm. T. için karakteristiktir.

1.ÇK. taramasında +Uz, +AIUm, +vUz biçimbirimleri tespit edilmiştir. Bu biçimbirimlerden +AIUm hem ÇN'de hem de KEMŞ'de, +Uz biçimbirimi ÇN'de ve +vUz biçimbirimi ise KEMŞ'de kullanılmıştır. +Uz, +AIUm, +vUz biçimbirimleri EAT için karakteristiktir. Osm. T.'de ise +Uz, +AIUm biçimbirimleri kullanılmaya devam edilirken +vUz biçimbirimi kullanımdan düşecektir. Burada iki eserdeki farklı +Uz ve +vUz tercihleri anlamlıdır.

2.ÇK. taramasında +sIz biçimbirimi tespit edilmiştir. Bu biçimbirim yalnızca KEMŞ'de kullanılmıştır. Bu biçimbirim hem EAT hem de Osm. T. için karakteristiktir.

Değerlendirme ve Sonuç

Burada genel bir sonuca varmadan önce, Özçelik'in (2017) müstensihlerin yazmaları çoğaltırken kimi zaman kendi tasarruflarını kullandıklarını ve buna bağlı olarak eserlerde önemli farklar ortaya çıktığının tespiti dikkat çekicidir. Bu yazıda dile getirdiğimiz sorunun, söz konusu açıdan da değerlendirilmesi yararlı olacaktır.

ÇN ve KEMŞ adlı eserlerin, (kimi bilim insanlarınca kimliği de meçhul olan) Ahmed Fakih'e ait olup olmadığı tartışmaları sonuçlanmış değildir. ÇN'deki *çarh-nāme-i ahmed fakih der bi-vefā-i rüzgār* başlığı bu eserin Ahmed Fakih adlı bir şaire ait olduğunu ispat eder. Buna karşılık yazma eksik olduğu için şairin ad/mahlasının geçtiği beyitler elimizde değildir. KEMŞ'de ise 37a, 106b ve 298b'de "ahmed", 354a'da "miskin fakih" ve 378a'da "fakih" ad/mahlası geçmiştir. Dolayısıyla bu iki eserin de (Ahmed) Fakih adlı bir şaire ait olduğu bellidir. Burada tartışılan konu, birden çok Ahmed Fakih adlı/mahlaslı şairlerin olması ve buna bağlı olarak eserlerin aynı şaire mi yoksa farklı şairlere mi ait olduğunda şüpheye düşülmesidir.

Bu noktada hem ÇN hem de KEMŞ'nin istinsah tarihlerinin ve müstensihlerinin belli olmaması önemli bir sorundur. KEMŞ'nin hareketli olması onu görece daha erken bir istinsah tarihine götürebilir. İstinsahlar asıl metni ne kadar değiştirebilir çok çetrefilli bir konudur. İstinsahlar neticesinde metinde meydana gelen değişikliklerin görece yazım ve ses bilgisinde daha çok olacağını söyleyebiliriz. Buna karşılık biçimbilgisi, söz varlığı ve sözdiziminde daha az değişikliklerin olabileceği kabul edilebilir.

Biz bu yazıda bu tartışmaları da dikkate alarak elimizdeki çevriyazısı yapılmış metinlerden hareketle “Aitlik Tespitine Yönelik” biçimbilgisel bir karşılaştırma yaparak soruna bir açıklık getirmeye çalıştık. Bu tespit ÇN'nin 83 beyit ve KEMŞ'nin 390 beyit olması sonucu metinler arasındaki hacim farkı sayısal verileri kullanmamızı engellemiştir.

KEMŞ'nin biçimbilgisel özellikler açısından EAT'nin karakteristik özelliklerini daha çok barındırdığını buna karşılık ÇN'nin görece yer yer EAT özellikleri göstermekle birlikte daha çok Osm. T.'nin karakteristik özelliklerini yansıttığını söyleyebiliriz.

Bu durumda yapılan biçimbilgisel karşılaştırma sonucunda - diğer argümanları da hesaba katarak- bu iki eserin farklı Ahmed Fakih'lere ait olduğu söylenebilir.

Kaynaklar

- Ak, M. (2008). Çarh-Nâme'de Yer Alan Âyet Ve Hadisler. *İstem*, S.11 s.279-303, İstanbul.
- Ahmed Fakih, *Çarh-nâme* (Yayımlayan Mecdut Mansuroğlu), İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Ahmed Fakih (1974). *Kitâbu Evsâfı Mesâcidi'ş-Şerife*, (Yayımlayan Hasibe Mazıoğlu) Ankara: Türk Dil Kurumu yayınları.
- İz, F.; Kut, G. (1985). Divan Nazmı ve Nesri. *Başlangıçtan Günümüze Kadar Büyük Türk Klasikleri*, 1. C. İstanbul: Ötüken-Söğüt, s. 264-268,
- Özçelik, S. (2017). Sözlü Edebiyat Ürünü Yazmaların Edisyon Kritik Yöntemi ile Okunması: Dede Korkut Örneği. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, S. 65 -1, s.91-104.
- Sarı, M. (2007). *Türkçede Art Zamanlı Değişmeler (Yüz Hadis Yüz Hikâye Örneği)*, Ankara: PegemA Yayıncılık.
- Sertkaya, O. F. (1996). Ahmed Fakih, Anadolu'da Türkçe Eserler Veren Mutasavvıf Şair. *İlim Araştırmalar*, S.2, s.131-140.
- Tezcan, S. (1994). Anadolu Türk Yazınının Başlangıç Döneminde Bir Yazar ve Çarhnâme'nin Tarihlendirilmesi Üzerine. *Türk Dilleri Araştırmaları C.4*, s.75-88.

